

TEMA 16. EL CATALÀ, LLENGUA ROMÀNICA.

EL SUBSTRAT. LA INFLUÈNCIA NO LLATINA.

Són les influències d'una llengua que és substituïda en un territori determinat deixa

damunt la llengua que se li imposa, com a conseqüència d'una conquesta o colonització. Implica necessàriament que hi ha substitució lingüística: una llengua desapareix perquè una altra l'absorbeix. La llengua substituïda influeix en la nova. El canvi no és instantani.

Abans de la romanització, a les terres catalanes s'havien establert diverses civilitzacions que usaven llengües diferents. Gràcies sobretot a la toponímia i a l'arqueologia, s'ha pogut determinar l'existència d'aquestes cultures. El llatí va substituir aquelles llengües; però, abans de desaparèixer, van influir en la seva evolució.

El món pre-romà comprèn el primer mil·lenni aC fins a l'arribada dels romans a Empúries

III aC.

Quatre fets d'una importància cabdal configuren aquest període:

- L'arribada d'ètnies indoeuropees provinents del centre d'Europa,
- El fet que, per primer cop, les terres catalanes entren en contacte amb civilitzacions més avançades: els grecs i els fenicis.
- L'aparició d'unes cultures autòctones molt avançades respecte a les conegudes fins en aquells moments, nascudes de les aportacions foranes: és el moment de la civilització ibèrica.
- Cap a la darrer part del mil·lenni, l'arribada dels pobles de Roma.

1.1 ELS CELTES.

Probablement les migracions indoeuropees entraren a Catalunya en dos grups: el primer,

entre els segles X i VII aC, que procedia de la conca del Rin i arribà a la mediterrània seguint el curs alt del Roine. Devien entrar pel Rosselló i s'establiren sobretot a les comarques del Vallès, Penedès, Camp de Tarragona i d'Urgell, però no arribaren a traspasar la línia de l'Ebre.

La segona onada, més densa i molt més complexa, va arribar entre els segles VII i V aC. Travessà els Pirineus i s'anà estenent des de la Mediterrània fins a l'Atlàntic tot colonitzant la vall de l'Ebre i penetrant Castella endins.

Se'ls coneix com el poble dels cementiris d'urnes.

L'element cèltic de la península Ibèrica, tot i que no fou tan consistent com a les Gàl·lies, va ser considerable en la zona occidental, mentre que va anar perdent força a mesura que s'acostava a la Mediterrània, per això és poc important als Països Catalans.

Elements Lèxics: banya, blat, camí, llauna, llengua, maduixa, trencar, tancar, rusc

Topònims: Besalú, Verdú, Boldú, Salardú, Vallabriga, Sogorb, Queralbs, Queralt, Querós,

Cadaqués

1.2 ELS FENICIS.

Cap a mitjan del segle VII aC va arribar a Eivissa, procedent de Fenícia i del Líban, la

civilització fenícia–cartaginesa. És ben difícil distingir quines són les influències provinents dels fenicis o bé dels cartaginesos. Eivissa fou l'únic territori colonitzat a fons pels fenicio–cartaginesos.

Són testimonis evidents del comerç dels fenicis les restes de ceràmica i els collarets de pasta de vidre que han estat trobats en poblats i necròpolis ibèriques i també en establiments talaiòtics de Mallorca i Menorca.

Probablement aquest substrat va determinar un grapat de característiques que

infongueren fesomia pròpia a d'Eivissa i a Formentera i que les van diferenciar força de Mallorca i Menorca. El nom púnic IBUSIM, illa de Bes , ve de la divinitat egípcia de la hilaritat.

1.3 ELS GRECS.

Cap al segle VII aC, les terres catalanes entraren en contacte amb la civilització grega. Els

grecs atrets pels metalls s'establiren a Empúries. Aquest contacte comportà una acceleració notable en la seva evolució històrica que els va permetre de deixar enrera els temps prehistòrics.

Navegants i comerciants foren els transmissors dels coneixements, costums i formes de vida i cultura gregues. Introduïren els seus productes conquerint així, els mercats del litoral i de les terres de l'interior. Els grecs se serviren de la moneda, molt desconeguda aleshores en terres catalanes. A Eivissa ho feren els cartaginesos.

Durant el 5 segles de permanència, tot i no havent barreja entre els dos pobles, hi va haver una forta influència de la cultura grega.

Toponímia: Roses, Empúries

Lèxic: a través del llatí: ametlla, botiga, pergamí, baptisme, evangeli, cim, guix

Marítim des del s.XIII: galera, sirgar, estamera

Modern: telèfon, taquigrafia, geopolítica

1.4 L'IBEROBASC.

S. VI i V aC fins a l'arribada dels romans es va desenvolupar a la zona oriental de

la península ibèrica, entre Andalusia i Llenguadoc, una civilització amb característiques i personalitats pròpies.

Aquesta barreja de signes alfabètics i sil·làbics és un cas únic en tot Occident. Les inscripcions són molt abundoses.

Un origen molt diferent s'ha d'atribuir al grup de pobles pirinencs que apareixen al

nord–est de Catalunya. Aquests pobles, que ocupaven la major part dels Pirineus, eren de llengua basca.

Lèxic: gavarra, pissarra, bassa, estalviar, isard, artiga, xarrupar

Topònims: Gerri, Arinsal, Arans

2. LA ROMANITZACIÓ.

L'any 218 a C les legions romanes desembarcaren a Empúries amb la finalitat d'aturar el

flux de mercenaris que Anníbal rebia de les tribus ibèriques. Amb l'ajut dels ibers fundaren *Tarraco*, plaça forta que els va servir de punt de partida per a la futura conquesta del País Valencià i la posterior ofensiva sobre Cartago Nova.

Només pretenien reduir el poder dels cartaginesos i l'aprofitament dels recursos

materials dels hispans. Més endavant, amb la divisió dels dominis romans d'Hispania en dues províncies: Ulterior, que comprenia la vall del Guadalquivir i la Citerior, que comprenia el Principat, el litoral del País Valencià, part de l'Aragó i de Múrcia.

Des de final del segle II aC, nombrosos romans s'establiren a la Península: colons comerciants, funcionaris, soldats llicenciats, que van anar creant nuclis urbans i van iniciar la romanització dels hispans.

La romanització no es va produir pas sobtadament ni uniformement. Existència de

diferents graus de romanització de la Península.

2.1 DEL BILINGÜISME A LA SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA.

Els instruments d'aquesta assimilació eren: els exèrcits vencedors, la romanització i la

llatinització.

La llatinització fou molt més ràpida a la ciutat que no pas al camp.

El procés de substitució lingüística s'acomplí després d'una fase de bilingüisme, ja que la

primera romanització es va fer en ibèric. En aquesta primera etapa de bilingüisme, els mercaders, legionaris i altres estaments populars van tenir un paper important en l'extensió del llatí.

La romanització fou del tot eficient.

3. EL CATALÀ ENTRE LES LLENGÜES ROMÀNIQUES.

Influència del substrat

Les llengües pre-romàniques es van quedar ofegades i ben pocs elements aconseguiren sobreviure-hi, encastats en el llatí que hi predominava.

Varietat dialectal dels colonitzadors

Segons l'origen geogràfic, social i culturals dels colonitzadors, el llatí que aquests van difondre presentava característiques prou diferenciades

Influència del superstrat

Un dels factors que més va influir a diversificar el llatí de les diferents zona de la Romània

va ser l'acció modificadora que van exercir—hi les llengües d'altres pobles que, s'assentaren en les terres de l'Imperi. No va ser homogènia, perquè foren diversos els pobles que s'establiren a la Romània i també van ser diverses èpoques de la seva implantació.

4. EL SUPERSTRAT I L'ADSTRAT.

Superstrat són les restes o elements lingüístics posteriors a la romanització incorporats a les llengües romàniques.

Adstrat fa referència a les influències mútues entre dues o més llengües per motius de veïnatge geogràfic.

5. LES INVASIONS GERMÀNIQUES.

Aprofitant la debilitat de l'Imperi romà, es produí una important migració de pobles

germànics que es van anar estenent per tot l'Imperi, i que constituïren la base dels primers poblats bàrbars subordinats al poder de l'emperador.

A partir del segle V, els visigots, que ja havien consolidat al seva independència respecte a l'autoritat romana, s'expandiren per terres de Provença i del Rosselló i, més tard, per la tarraconense i la vall de l'Ebre. L'avenç dels francs per terres de la Gàl·lia estabilitzà els visigots a la Península. La seva capital fou Barcelona i, posteriorment, van constituir el regne visigot a Toledo.

La influència romana havia estat tan sòlida que l'establiment definitiu dels visigots a la

Península no va pas aconseguir de trencar el curs de la romanització, sinó que, va continuar—lo. Els visigots, ja portaven un vernís de romanització quan s'establiren en terres catalanes, i no trigaren gaire a adoptar la llengua llatina dels hispanoromans. Va afavorir aquesta integració. A partir de 649, en què foren permesos els matrimonis mixtos, va tendir a fondre's amb els elements hispanoromans. L'empremta no va ser gaire profunda _dos segles i mig.

Onomàstica: Alfons, Gelabert, Àlvar

Toponímia: Geltrú

Lèxic: espia, estrep, gerra guant, baró, trampa

L'aportació germànica, va actuar d'una manera decisiva en la filiació i en el destriament de les futures llengües romàniques.

6. LA INVASIÓ MUSULMANA.

Aprofitant la situació de guerra civil de la monarquia visigòtica, les tropes musulmanes,

després de derrotar a Roderic a l'any 711, s'apoderaren de tota la península. Conqueriren Tarragona i prosseguiren el seu avenç fins a ocupar la zona nord-est del regne visigòtic. Al 720 s'apoderaren del Rosselló però fracassaren en l'ocupació de Tolosa.

La invasió provocà una reacció dels francs, els quals reconqueriren aviat la Septimària, on s'havia refugiat un bon nombre de cristians de les terres catalanes. La reconquesta avançà amb l'establiment de la Marca Hispànica. La reconquesta de Girona i Barcelona permeteren de construir el nucli central de la Catalunya Vella. Repoblaren Tarragona, Tortosa i Lleida. És en aquest període que es va formant la Catalunya nova. En una segona etapa va ser Mallorca, Eivissa i Menorca on es construí el regne de Mallorca. Gairebé simultàniament València on s'establí el regne de València. Les comarques de l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça i el Pallars Sobirà van restar al marge de la dominació islàmica.

Els que continuaren fidels al cristianisme els anomenaren mossàrabs. En les zones del País Valencià i les Illes, on la dominació musulmana fou més intensa i duradora, l'adquisició de les formes lingüístiques i culturals dels àrabs es produí de manera lenta però eficaç, alhora que el primitiu romanç s'afeblia cada vegada més, fins a desaparèixer, ja que la islamització hi fou total.

L'arabització va tenir un paper important en el curs de la història. Justament aleshores

començava la llengua a esdevenir-se catalanoparlant.

Nom d'eines del camp: garbell, tamís

Noms del ram de la construcció: magatzem, rajola, safareig, sanefa, racó

Noms d'estris domèstics: aixeta, catifa, flassada, matalàs, setrill, tassa

Noms de productes químics: alcohol, càmfora, midó, quitrà

Noms del món comercial: albarà, duana, tarifa, tanda

Noms de vents: garbí, llebeig, ratxa, xaloc

Noms de plantes i fruites: albercoc, albergínia, arròs, cotó, llimona, garrofa, síndria

Topònims: Alcúdia, Benimarfull, Benicàssim

7. LA CONSCIÈNCIA DE LA DIFERENCIACIÓ.

La determinació del moment en què sorgeix la consciència que la llengua que parlava el

poble ja no era llatí, es manifesta d'una manera clara i precisa en una disposició del Concili de Tours (813), en què la jerarquia eclesiàstica allí reunida va plantejar la conveniència de traduir les homilies en llengua romànica rústica. Aquest fou el testimoniatge més clar de l'existència diferenciada de les llengües romàniques.

El llatí i la llengua parlada eren dues entitats diferents entre elles. Carlemany va promoure una reforma en el terreny de l'ensenyament que feia del llatí una llengua escolaritzada i subjecta a unes normes estrictes, cosa que va provocar la consciència popular que la llengua parlada i el llatí constituïen dues realitats lingüístiques prou allunyades i innegables.

TEMA 17. LA FORMACIÓ DE LA LLENGUA LITERÀRIA.

• ELS PRIMERS TEXTOS EN LLENGUA CATALANA.

La primera meitat del segle XII, la majoria dels documents eren escrits en el llatí convencional dels notaris. El català hi apuntava de tant en tant, entre mig de mots i frases arromançades. Redactats pels escriptors coneixedors de la llengua sàvia, hi apareixien en català la precisió d'un topònim, l'esment d'un objecte casolà o el parentesc de les parts contractants. Empraven el català quan desconeixien algun terme en llatí.

Els primers textos escrits en català no tenien cap finalitat literària. Més aviat es tractava de traduccions o bé de gloses d'escrits anteriors.

1.1 TEXTOS RELIGIOSOS.

La predicció es va fer en llengua vulgar. *Les Homilies d'Organyà* col·lecció incompleta de sis sermons de quaresma.

1.2 TEXTOS JURÍDICS.

Ramon Berenguer I es va reunir amb els prohoms més notables dels seus dominis amb la

finalitat de dotar el país d'una llei escrita, que posés fi al desgavell produït per la desfeta de la monarquia visigòtica. Aquesta llei escrita fou els *Usatges*, un aplec de normes jurídiques.

Els *Usatges de Barcelona* _primer codi feudal que apareix a Europa_ són importants per 2 motius: perquè és la primera contemplació legislativa catalana, que delimitava deures i drets entre els comptes i els seus súbdits, i perquè és el primer intent seriós de fixar una terminologia jurídica.

Altres textos jurídics i comercials: *Furs de València*, *Forum Iodicum* Les *Ordenances dels corredors de Llotja* usada pels comerciants catalans.

2. LA FORMACIÓ DE LA LLENGUA LITERÀRIA.

Fou el segle XIII quan el domini lingüístic català va assolir la seva configuració definitiva.

Hi ajudà l'augment del nombre de laics que sabien llegir i la generalització de l'ús del paper. No s'havia perfilat encara cap forma ortogràfica ni morfològica.

El creador de la prosa catalana fou Ramon Llull, que aplegà els amplíssims coneixements científics i filosòfics que posseïa. Usà el romanç.

La varietat i la complexitat de la seva obra empenyeren a Ramon Llull a una constant renovació lèxica. A més de la riquesa i varietat del vocabulari patrimonial present en totes les seves obres, va introduir al català una gran quantitat de neologismes, provinents fons_ mentalment del llatí.

2.1 VIDA I OBRA DE RAMON LLULL.

Fill d'uns cavallers catalans que van acompanyar el rei Jaume I en l'expedició a les Balears,

Ramon Llull va néixer a Mallorca al 1232. Seguint els consells de Ramon de Penyaforç, va entrar al servei de Jaume I en qualitat de patge. Més endavant fou nomenat majordom del rei Jaume II de Mallorca.

Durant aquesta època, Llull va conrear la poesia trobadoresca. Al 1257 es va casar amb

Blanca Picany. Segons ens explica en la seva *Vida coetània*, quan tenia més de trenta anys i mentre componia una cançó amorosa, se li va aparèixer cinc cops Crist crucificat, el qual va convèncer-lo que abandonés la vida cortesana i es lliurés a la propagació de la fe cristiana.

Liquidà els seus béns i començà una nova vida, dedicada a la penitència i a l'apostolat.

Aquesta tasca espiritual es va concretar en tres punts: redactar llibres per a la conversió dels infidels, fer de missioner de l' *Art lull·liana* i les diverses llengües dels pobles on havien de ser enviats a predicar.

Morí a l'any 1315 a la Ciutat de Mallorca.

Va escriure al voltant d'unes 250 obres. Escrivia en llatí, català i àrab. *Llibre de l'ordre de cavalleria*, *Aloma*, *Blanquerna*, *llibre de les meravelles* i rimades: *Amic e amat*, *El desconhort*

2.2 IMPORTÀNCIA DE L'OBRA DE RAMON LLULL.

El primer pensador de la civilització europea que escriu en una llengua romànica obres

científiques, filosòfiques i teòriques. Mogut probablement pel desig d'arribar directament als seus conciutadans i de persuadir-los a la conversió.

L'ús magistral que fa de la prosa corrent i senzilla per a l'expressió dels conceptes filosòfics

més elevats. En les seves obres en prosa l'evolució del català i l'aparició de noves formes de la terminologia teològica i filosòfica.

La seva prosa és molt acurada, clara i perfectament construïda. Lèxic molt ampli. Sovint es va veure forçat a crear paraules. És considerat el creador del català literari.

3. LA PROSA HISTÒRICA.

En l'escàs espai d'un segle, la prosa historiogràfica assolí el seu punt culminant amb les

quatre grans *Cròniques*, que ocupa un lloc de privilegi en el conjunt de la història de les lletres catalanes.

3.1 EL LLIBRE DELS FEITS, DE JAUME I.

El *llibre dels feits* és una autobiografia del rei, que comprèn des del seu engendrament

(1207), amb alguns antecedents fins a la mort del monarca. És una mena de confessió espontània del rei: hi conta les coses tal com les veu i hi exposa les seves impressions tal com les sent. Explica, amb to planer, els seus projectes i les obres que ha dut a terme.

L'estil és viu i fluid. Hi predomina un to col·loquial, gairebé de conversa. És intimista, de

confidència i anecdotari. L'obra adquireix un singular realisme. Acostumen a ser reproduïts en estil directe, amb preguntes i respostes, breus i precisos. Molt sovint, personatges d'altres nacionalitats empren la seva llengua. Abunden aragonismes.

3.2 LA CRÒNICA DE BERNAT DESCLOT.

Va iniciar la redacció de la seva *Crònica* a mitjan del 1283. Està dedicada especialment al

rei Pere II el Gran. Es limita a narrar els fets d'una manera versemblant i es concentra a relatar allò que ha presenciats, amb un estil eixut defugint de filigranes retòriques, la *Crònica* destaca pel seu sentiment de fidelitat al monarca.

Dues característiques lingüístiques: gran nombre d'arcaismes i tres característics del

rossellonès. Alguns cops emprà el francès per suscitar en els lectors un sentiment d'antipatia envers els qui parlaven una llengua forastera. No posa mots provençals, castellans ni italians en boca dels personatges d'aquestes nacionalitats, el cronista palesa un notable coneixement de les llengües estrangeres. Coneix l'àrab.

3.3 LA CRÒNICA DE RAMON MUNTANER.

La va iniciar a l'horta de València. Els passatges més reeixits són els dedicats a l'expedició

dels catalans a l'Orient. Sent un profund entusiasme per la seva llengua el bell catalanesc del món.

Demostra coneixement de la Sagrada Escripura. Coneix millor la poesia provençal i

francesa que la cultura clàssica. Escriu en text.

L'estil de Muntaner és el d'un romanç de cavalleria, narrat en to planer d'una rondalla

popular. La prosa és plena de vitalitat, dinàmica i pintoresca, saturada d'expressions populars, refranys i proverbis. Ell era soldat i emprava sovint el què us diré, per trencar la monotonia de la lectura. És de l'Empordà, és nacionalista pur.

3.4 LA CRÒNICA DE PERE III EL CERIMONIÓS.

Feta a imitació de la del seu rebesavi, s'estructura en sis llibres que abracen del regnat

d'Alfons el Benigne fins al regnat de Pere el Cerimoniós. N'han intervingut dues versions: la primera és provisional i la segona és la definitiva.

És austera i rígida. Pren la forma d'un dietari, però sempre és acurada i correcta. En la

segona redacció hi introduí canvis i afegitons per corregir o completar el text de la primera versió, correccions que obeïen a un afany de millora lingüística. Els textos són avorrits, reflexius i objectius. De to cerimoniós.

Les fonts històriques de la *Crònica* consisteixen principalment en documents de la

Cancelleria Reial, tret que no es tracti de fets presenciats pel mateix monarca o de records personals.

4 L'OCCITÀ: LA LLENGUA DELS TROBADORS.

En els segles XII i XIII la poesia provençal dels trobadors de la Gàl·lia meridional assolí un

gran prestigi internacional i fou imitada arreu. En terres catalanes el seu magisteri fou més absorbent i durador que en altres regnes. El parentiu de les llengües catalana i occitana i la política ultrapiirinca dels reis d'Aragó expliquen els vincles lingüístico-literari catalano-provençal i la incorporació dels poetes catalans a la literatura trobadoresca provençal, fenomen que donarà un caràcter molt peculiar a les lletres catalanes i fornirà un bon nombre d'escriptors (Cerverí de Girona, Ramon Vidal de Besalú, Guillem de Berguedà) a la literatura provençal, tot i que havien nascut en terres catalanes.

Durant aquest període i seguint la moda del temps, molts poetes cultes catalans escriuen en occità. Es consideraven integrats dins del món dels trobadors d'Occitània.

Però l'occità amb prou feines va sortir dels ambients cortesans. Idioma imperatiu de l'aristocràcia i dels poetes al seu servei.

Aquesta anomalia literària va tenir una contrarèplica en la poesia popular destinada al gran públic nombrós que es va anar habitualment a la creació artística en la llengua de la comunicació habitual.

Trobador: provençal

Poeta: català

Joglar: recitava en català o provençal

TEMA 18. EXPANSIÓ I EXPLENDOR DE LA LLENGUA LITERÀRIA

1. IMPLANTACIÓ DE LA LLENGUA CATALANA A NOUS TERRITORIS

PENINSULARS.

Jaume I preferí aprofitar la decadència dels sarraïns de l'al-Andalus, i pel tractat de Corbeil

(1258) va renunciar a tots els drets feudals sobre els territoris del Migdia de França, alhora que obtenia la renúncia del rei de França de tots els drets que aquest, com a descendent de Carlemany, pogués tenir sobre els comtats de Barcelona, Urgell, Besalú, Rosselló, Conflent, Cerdanya, Empúries, Girona i Osona.

El desenvolupament de la burgesia va provocar l'esfondrament del món feudal i afavorí la creació dels mercats nacionals. Les comunitats progressaren ràpidament i esdevingueren nacions, i la seva modalitat lingüística esdevingué **llengua nacional**. El català començà a desempallegar-se de la influència del provençal.

1.1. LA LLENGUA CATALANA A LES ILLES BALEARS.

El perill que representaven els pirates sarraïns de Mallorca per al comerç dels mercaders

catalans amb els països de l'Orient mediterrani fou la causa que mugué el rei Jaume I, pressionat per la noblesa catalana, a conquerir les Illes Balears.

Amb l'ajut de les tropes formades bàsicament per soldats del litoral de la Catalunya Vella, conquerí fàcilment Mallorca i Eivissa. Més endavant amplià la conquesta amb la submissió de Menorca. La població musulmana abandonà les illes o bé fou esclavitzada.

El repoblament definitiu s'efectuà durant la segona meitat del segle XIII mitjançant l'aportació de repobladors procedents de la Catalunya Vella, del Rosselló i de l'Empordà. Van conviure amb els sarraïns, poc nombrosos, ja pacificats i sotmesos al rei Jaume I.

Les Illes Balears van restablir la seva relació amb el món occidental.

1.2. LA LLENGUA CATALANA AL PAÍS VALENCIÀ.

La campanya de Jaume I s'inicià amb la conquesta de Borriana, on el rei establí un miler de

cristians, procedents principalment de Tortosa. Més endavant, les poblacions del Maestrat. La colonització de la plana i d'una gran part del regne de València fou dura a terme majoritàriament per repobladors procedents de Barcelona, Tarragona, Lleida i Tortosa.

La repoblació del regne de València fou lenta i complicada. La llengua àrab va mantenir la seva vitalitat entre els musulmans valencians.

2. L'EXPANSIÓ DE LA LLENGUA CATALANA A LA MEDITERRÀNIA.

Cap a la fi del llarg regnat de Jaume II, es dugué a terme la conquesta de Sicília. Més

endavant Sardenya i els ducats d'Atenes i Neopàtria.

2.1. EL CATALÀ A SICÍLIA.

Pere el Gran va ser l'encarregat de regir l'illa de Sicília. L'ús de la llengua catalana va

alternar amb el parlar propi de les cancelleries de Palerm i de Messina, i les lleis marítimes catalanes foren vigents en aquelles terres. Sicília va ser un indret de gran importància per al comerç català.

Noms: *Caravazza* (carbassa), *aggrajiri* (agrar), *Imbolicari* (embolicar), *sgarrari* (esgarrar)

2.2. EL CATALÀ A SARDENYA.

1297, el papa Bonifaci VIII va donar a Jaume II, en feu, les illes de Còrsega i Sardenya, en

compensació a la seva renúncia de Sicília. Alfons el Benigne entrà victoriós a Càller i Sàsser. És així com Sardenya va passar a formar part de la Confederació catalano-aragonesa.

L'illa de Sardenya fou considerada territori de conquesta i va ser objecte d'explotació. La llengua catalana hi va ser emprada com a llengua oficial de les classes dirigents i com a llengua de comerç.

La presència catalana a Sardenya fou nombrosa i important ja des d'un bon principi, però el seu arrelament va ser molt desigual: la capital i la part sud, hi arrelà sòlidament; en canvi, a la part nord, gairebé gens.

2.3. EL CATALÀ A GRÈCIA.

El límit màxim d'expansió del català és fixat per les llegendàries gestes de la Companyia

Catalana, comandada per Roger de Flor, que culmina en l'establiment definitiu de la dominació catalana a la Grècia continental, l'any 1311. Des d'aquesta data fins a les acaballes del segle XIV, un nou Estat medieval d'estirp catalana va desenvolupar-se en terres de la Grècia clàssica que constituí, amb títol de ducat d'Atenes i

de Neopàtria.

No van fer que el català s'arrelés en aquest país.

3. LA CANCELLERIA REIAL.

Al 1276, Jaume I va disposar que tota la documentació del regne de València fos redactada

en català i no en llatí. A partir d'aquest moment tota la documentació dels Països Catalans queda unificada.

La Cancelleria Reial era una oficina dirigida per un canceller, encarregada de copiar i de tramitar tots els documents reials o de la noblesa o dels eclesiàstics. Va ser organitzada a partir del segle XIII i al·componien una sèrie de funcionaris que tenien cura de tota la documentació reial. Esdevingué un focus cultural quan hom hi aplegà un grup de copistes per a la transcripció de llibres. El català és escrit en una mena de **koiné** (llengua comuna).

La Cancelleria, amb la seva pràctica diària, renovà els motlles i va contribuir de manera definitiva a millorar i fixar la llengua literària, en la qual els escriptors humanistes van escriure obres notabilíssimes.

4. L'HUMANISME.

La renovació de l'estudi dels clàssics antics i l'exaltació de la llengua llatina que

propugnava l'humanisme van generar una selecció de professionals de les lletres, bons dominadors de la llengua llatina i futurs traductors dels clàssics. Els reis Pere III i el seu fill Joan encara es movien pel medievalisme més estricte.

L'Humanisme va oferir un nou model de vida. La prosa arribada d'Itàlia va ser acollida

amb entusiasme pels funcionaris de la Cancelleria.

Aquesta transformació no hauria tingut cap eficàcia per a les lletres catalanes si no hagués anat més enllà de les oficines de la burocràcia.

4.1. LA PROSA CULTA.

Bernat Metge ja estat considerat com a l'introduïdor de la prosa l'humanista en la literatura

catalana. Domina perfectament el llatí. Tenia gust per la precisió i la claredat a fi d'evitar qualsevol ambigüïtat.

La seva prosa presenta una evolució constant cap a una forma d'expressió més acurada.

Llibre de Fortuna e Prudència, Valter e Griselda. Lo somni, la seva darrera obra, presenta el major grau de puresa i de maduresa estilística de la prosa renaixentista del català. Extraordinari bon gust lingüístic i dona proves de fins a quin punt es podia forçar la llengua catalana amb atrevides concessions lèxiques i amb alambinats ornaments sintàctics, sense caure en l'afectació ni en la pedanteria, errors en els quals van incórrer molts dels prosistes cultes del segle XV.

La sintaxi de Bernat Metge és clara, precisa i matisada. Empra **hipèrbats*** amb moderació i té tendència a posar el verb al final del període oracional per tal de donar a la frase una aparença clàssica. El darrer dels escriptors catalans medievals i el primer escriptor renaixentista.

4.2. LA PROSA POPULAR.

Va aparèixer la prosa de caire popular, adreçada principalment a la gent senzilla, que no comprenia els cultismes.

Francesc Eiximenis fou un dels autors més prolífics de l'edat mitjana i alhora un dels que

gaudí de més difusió a tot arreu. Les obres foren objecte d'un notable nombre d'edicions i de traduccions en el tombant dels segles XV i XVI. Escrites en llatí i en català, tractaven bàsicament de política, mística i ascètica, d'ètica i de teologia dogmàtica. Enciclopèdia de la ciència i de la vida del seu temps, adreçada a un públic més aviat humil. Escriu en una llengua popular. Intercala tot sovint **apòlegs** i **aforismes****, dites populars i exemples, anècdotes i llegendes, símls i sentències de savis.

Sant Vicent Ferrer escriptor de profunda imaginació va influir notablement en les classes

dirigents del seu temps i va tenir decisió definitiva en el **Compromís de Casp**. Polemista i tenia facilitat per captivar l'auditori. Riquesa en el llenguatge i l'expressivitat del seu català mostren la tradició lul·liana. Commovia les masses amb la seva oratòria variada: vivacitat, nervi i color.

Els sermons tenen una importància cabdal pel que fa al coneixement lingüístic de primer ordre.

6. LA PRODUCCIÓ LITERÀRIA.

El segle XV es caracteritzà per l'ascensió de la burgesia per a tot arreu d'Europa occidental.

L'anònim *Curial e Güelfa* i *Tirant lo blanc*, redactat per Joanot Martorell, són dos dels millors exponents literaris de la cruïlla entre el món nostàlgic de la cavalleria i pragmàtics d'una burgesia puixant.

6.1. CURIAL E GÜELFA.

Un del llibres de cavalleria més importants de la literatura catalana. L'argument és bastant

simple. És una obra elegant i ben estructurada. El realisme, l'erotisme i l'humanisme es barregen amb la narració d'escenes pròpies de l'amor cortès.

6.2. TIRANT LO BLANC.

És el llibre profà més llegit del segle XV al costat de cert fragments emfàtics i

grandiloqüents en què l'autor exalta els ideals i les virtuts de la cavalleria. Les situacions hi són narrades amb objectivitat, subtilitat i desimboltura. Hi predomina el llenguatge planer, tot i que també hi ha barroquismes i llatinitzants.

6.3. L'ESPILL.

En l'antítesi de la novel·la de cavalleria s'han de situar els més de 16.000 versos de l'*Espill*

de Jaume Roig ple de misogismes, en autodefensa de la creixent i ascendent social de la dona.

Són versos tetrasíl·labs, de parlar valencià col·loquial, és directe, incisiu i molt peculiar. El vocabulari és d'una riquesa extraordinària.

6.4. VITA CRHISTI.

És de sor Isabel de Villena i respon als plantejaments masclistes de Jaume Roig. Es

manifesta com una defensora de la funció social de la dona, la qual procura dignificar en els diferents passatges del llibre.

6.5. AUSIAS MARCH.

El segle XV va ser també un període esplendorós per a la poesia catalana. Ausias March és

el millor poeta català de tot aquest període clàssic, és el clàssic medieval més important.

6.6. ROIS DE CORELLA.

L'últim dels grans escriptors catalans que clou el període de plenitud. Situat en el llindar

del Renaixement, va millorar el vers i la prosa. Les seves innovacions, tanmateix, no van prosperar perquè la seva figura es va veure eclipsada per l'Ausias March.

7. INTENTS DE DIGNIFICACIÓ DE LA LLENGUA CATALANA.

A les acaballes del segle XV, es va produir en els Països Catalans un intent de dignificar el

català. Les *Regles* són un seguit de mots que s'aconsella d'evitar a l'hora de parlar correctament el català.

Jaume Gassull reaccionà satíricament contra les *Regles* i les va rebatre amb la *Brama dels*

llauradors de l'hora de València contra lo venerable mossèn Fenollar.

Cancelleria: oficina encarregada d'expedir o de copiar els documents reials

* Alteració de l'ordre gramatical dels mots

** **Apòleg:** narració breu d'acció al·legòrica i de finalitat moral. **Aforisme:** sentència moral, proverbi.

(moraleja)